

פירוש הרלב"ג לתורה במהדורה חדשה

ברוך ברנר ואלי פריימן (מהדירים), חמישה חומשי תורה... עם ביאור רבינו לוי בן גרשום (רלב"ג), ספר בראשית, הוצאת מעליות, מעלה אדומים תשנ"ג, 606 עמ'.

פירושו של הרלב"ג (חי בשנים ה' מח-קד - 1288-1344) מוכר לקהל הלומדים בספרי נביאים ראשונים, וכמדומה שאף בספרים האלה אין הלומדים מרבים לעיין בו. כל המנסה ללמוד את הפירוש מתרשם מאריכות הפירוש, מלשונו המיוחדת הקשה לדובר העברית של ימינו ומן הרקע הפילוסופי העומד מאחורי הפירוש. אולם מי שמסוגל ורוצה להתמודד עם קשיי הלימוד יוכל למצוא בפירוש עושר וגיוון, מקוריות רבה ודרך מיוחדת.

רוב הלומדים אינם יודעים כלל כי הרלב"ג כתב פירוש ארוך ומקיף גם לספרי התורה. בשל אורכו ובשל הקושי ללומדים לא נכלל הפירוש במהדורות 'מקראות גדולות' בימינו, וזה כשלוש מאות שנה לא נדפס מחדש (הדפוס החשוב ביותר הוא ויניציאה ה'ש"ז).

מטרת המהדורה שלפנינו להביא את פירוש הרלב"ג לתורה בפני הלומדים, ולהציג בפניהם גישה פרשנית שלא הסכינו לה, באופן שיאפשר להם להבינה וללמדה. המטרה השנייה היא 'מדעית': הצגת נוסח הפירוש על-פי כתבי-יד עם ציוני מקורות והשוואות שיאפשרו למתעניינים ולחוקרים לבחון את הנוסחים השונים במקרים של ספק או תוספת, לחקור את מקורותיו של הרלב"ג ולהשוות את פירושו לפירושיהם של אחרים. בכיוון הזה הושקעה עבודה רבה, ואין ספק שהמהדירים הגיעו מבחינה זאת להישגים נאים.

לפירושו של רלב"ג מתכונת קבועה: הוא מחלק כל פרשה מפרשיות השבוע לחלקים לפי העניינים הנדונים בה (למשל: פרשת בראשית נחלקת לאחד-עשר חלקים, נח לחמישה ולך-לך לשישה). הפירוש לכל חלק הוא משולש: ביאור מלות הסיפור (או הפרשה), ביאור דברי הסיפור (או הפרשה), התועלות. בנמקו את שיטת פירושו רלב"ג מבקר את הפרשנים שקדמוהו שהסתפקו רק בפירושים מילוליים ולא פירשו פירוש מקיף של הסיפור כולו. להדגמת לשונו של הרלב"ג נביא את הדברים בלשונו (בתחילת פירושו לאיוב):

"לא ראינו בו [בספר איוב] לאחד מהקודמים המבארים - ממי שהגיעו אלינו דבריהם - ביאור יתכן שיהיה ביאור עניניו; אבל תכלית מה שכיוונו הוא לבאר המלות והתיבות, ולזה היו רחוקים מאד מהנכונה בזה הביאור. וזה, שראוי למבאר שינהיג ביאור המלות לפי כוונת הענינים אשר ייראה שכוונו בכלל הדברים, כאשר היו המלות משותפות, כמו הענין בזה הספר. ואם לא יתן אל לבו תחילה להבין כוונת הענינים - לא יובן אליו ביאור המלות אם לא במקרה, וזה מבואר בנפשו".

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

מן הקטע הזה אפשר להתרשם מלשונו הקשה של הרלב"ג. המהדורה שלפנינו, השמה לה למטרה לקרב את הפירוש אל הלומד, משתמשת בכמה אמצעים: פיסוק מדויק של הקטע, תוך שימוש בקצת יותר סימני פיסוק מן המקובל בדרך כלל; ניקוד חלקי של מלים שאפשר לטעות בפירושן¹ ומילון קצר ללשונו של רלב"ג הבא בסוף הספר².

אבל המכשיר העיקרי הבא לעזרת הלומד הוא ההערות, והמהדירים בררו להם דרך נאה: בדרך כלל אין הם קוטעים את הפירוש בכל משפט לצורך הסבר, אלא נותנים בסוף הקטע הסבר תמציתי של פירוש הרלב"ג ומשווים אותו לגישותיהם של מפרשים אחרים. לשונות הקשים להבנת בני דורנו פורשו אף הן בהערות³.

המהדירים בחרו שלא להביא את פירוש הרלב"ג בפני עצמו: הם נתנו בידי הקוראים חומש עם פירוש רש"י ועם הפטרות, ולצדו של אלה בא פירוש הרלב"ג. בכך גדל היקף הספר בכמחצית, והמטרה ברורה: הפירוש אינו פונה רק אל הלומדים המעטים התרים אחר פירוש נדיר ומיוחד, אלא אל האדם ההולך בשבת אל בית הכנסת: קח עמך את המהדורה הזאת, ותוכל לטעום מפירוש מיוחד ובו רעיונות לא שגרתיים. מהדורת החומש עם פירוש רש"ר הירש, שנעשתה במתכונת הזאת, זכתה להצלחה מרובה.

מוזרים גלגולי הפירושים והדפוסים: מאות שנים לא נדפסו פירושי הרלב"ג לתורה, והנה פתאום מופיעות בבת אחת שתי מהדורות שלהם, שהרי מהדורת פירושי התורה לרבינו לוי בן גרשום יצאה לאור גם בהוצאת מוסד הרב קוק (מהדורת הרב יעקב ליב לוי, כרך א: בראשית, ירושלים תשנ"ב, רסה עמ'). יש להניח ששני המהדירים לא ידעו איש על עבודת רעהו, ומשקדמה מהדורת מוסד הרב קוק והופיעה נודרו עורכי המהדורה שלפנינו לשבח את מקחם ולהסביר את עדיפותה על פני זו שקדמה לה בחודשים ספורים.

לגופו של עניין דומה שהצדק עמם, ומהדורתם עדיפה מכמה וכמה היבטים על פני רעותה. מן ההיבט המדעי: כתבי-היד שהתבססו עליהם מרובים יותר ותוכנם נרשם בצורה טובה יותר⁴; ההפניות לספרות הפילוסופיה של רלב"ג הסתמך עליה נמצאת רק במהדורת מעלה אדומים. וגם מצד העזרה לקורא הפשוט: ההערות, ציון הפסוקים והמקורות, סימני הפיסוק והניקוד - כל אלה עשויים בדרך טובה יותר במהדורה שיצאה במעלה אדומים; מהדורת מלה אדומים כוללת, כאמור לעיל, גם חומש ורש"י, ואילו מהדורת מוסד הרב קוק מחזיקה את פירוש הרלב"ג בלבד.

מכל מהדורה נתפרסם רק הכרך הראשון, ובו ספר בראשית. למרות העבודה הרבה שהושקעה ללא ספק בכל אחד מן המפעלים, ספק אם יש הצדקה ששני מפעלים כאלה

¹ התייב במהדורה אינו משועבד לכתב-יד מסוים, אלא מאוחד "לפי הכתיב המקובל, ובהתאם לנוחיות הקריאה לקורא בן זמננו" (עמ' ח). לפי העיקרון הזה מוטב היה לדעתנו לכתוב למשל **ייאמר**, **ייראה**, **יימצא** בהתאם לכללי הכתיב חסר הניקוד, מאשר לנקד את המלה כולה (כגון יִאָמֵר).

² במילון הזה אפשר למצוא, למשל, שהביטוי "מבואר בנפשו", הבא בסוף הקטע שציטטנו לעיל, פירושו 'מובן מאליו'.

³ למשל: "המבול שהיה רע נפלא מאוד" (עמ' 168) פירושו שהיה 'רע חריג מאוד ויוצא מגדר הרגיל'.

⁴ המהדירים בדקו שבעה-עשר כתבי-יד שתצלומיהם נמצאים במכון לתצלומי כתבי-היד העבריים של

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

יתקיימו זה לצד זה, כשכל מהדורה מיוסדת על כתבי-יד אחרים. מן הראוי לתור אחר דרך לאיחוד הכוחות, וכך אפשר יהיה לחסוך בהוצאות ולתת לפני הלומדים את פירוש הרלב"ג באופן מושלם יותר.

יוסף עופר

הספרייה הלאומית בירושלים. לאור בדיקתם הם בחרו ארבעה כתבי-יד ובדקו את נוסחם באופן שיטתי, ובמקרה של ספק בדקו גם באחרים. מהדורת מוסד הרב קוק מתבססת על דפוס ונציה ועל כמה כתבי-יד שברשות אספן פרטי.

מגדים כא (טבת תשנ"ד)

126